

הפקולטה לחינוך מוזיקאלי - מכללת לוינסקי לחינוך

תכנית קונצרטים

חוברת למורה

נופים

כתיבה ועריכה: ד"ר דן שגיב

Water Music - by George Frideric Handel

”מוזיקה על פני המים” (פרק ה- hornpipe) – מאת פרידריך הנדל

רקע ליצירה:

פרידריך הנדל (1685-1759) בהשוואה למלחינים ברוקיים אחרים בימיו, כמו ויואלדי, באך או ראמו, לא היה קשור למסורת לאומית כלשהי. מלחינים רבים במאה ה-18 היו קוסמופוליטיים באופיים וגישתם, אך הנדל גם חי ככזה- רב לאומי ביצירתו ובסיפור חייו. הנדל אומנם השתקע לשנים רבות באנגליה, אך מסורת הכתיבה שלו רצופה בתכונות של רצינות גרמנית, שרתיות איטלקית, גרנדיזיות צרפתית וגם נגיעה במסורות האנגליות.

היצירה ”מוזיקה על-פני המים” התקבלה באהדה גדולה בזמן אמת. המלך ג'ורג' הראשון (היצירה הוקדשה לו), כך מספרים, התאהב ביצירה מיד, וכך גם קהל מאזינים רחב שהזדמן לקונצרט הבכורה של היצירה על נהר התמזה. היצירה הוקדשה ברוחה ובאופייה לאירוע גדול ומרשים, ואכן כך היה. היצירה נוגנה לרגל יציאת פמלייתו של המלך ג'ורג' לשיט חגיגי על נהר התמזה ביולי 1717.

ישנן כמה גרסאות ביחס לנסיבות כתיבתה של היצירה. במקובלת מהן נכתב שהנדל ניסה לרכוש את אמונו של המלך ג'ורג' בחזרה ב-1714, לאחר ש”נטש” את חצרו כמה שנים קודם לכן עת הוא שימש כנסיך הנאובר (נסיכות באזור גרמניה). בעקבות מותה של המלכה אן, כשזכה ג'ורג' בכתר, הנדל יצר עבורו את היצירה בתקווה לזכות שוב באמונו. לפי סיפור האגדה מוזיקאים רבים השתתפו בביצוע היצירה, תוך שהם שטים בסירה לצד הסירה המלכותית. ג'ורג' המלך, כך סופר, נענה לרמיזתו של הנדל והשיב אותו למשרתו. להיסטוריה נטייה להיות רומנטית לעתים, מאחר ומוזיקה על פני המים נכתבה ובוצעה ב-1717, בהתאם לדרישתו המפורשת של המלך, כשהנדל כבר אחז במשרת מלחין החצר...

היצירה ”מוזיקה על פני המים” חולקה לשלוש סוויטות תזמורתיות תוך התבססות (כפי שהיה נהוג) על ריקודים עממיים שונים – מינואט, בורה, ריגודון, הורן-פייפ ואחרים. היצירה נכתבה במקורה להרכב ברוקי ייחודי וגדול – חליל, 2 אבובים, בסון, 2 קרנות, 2 חצוצרות, חטיבת כלי קשת וקונטינואו. ריבוי כלי הנשיפה מרמז

על כך כי אכן מדובר ביצירה בעלת אופי חגיגי, וניתן לשמוע שמרבית הקטעים נשאו אופי חגיגי ומלכותי. היצירה בוצעה, כך סופר בעיתון לונדוני, על-ידי תזמורת ענקית של חמישים נגנים, והיא נוגנה שלוש פעמים לאורך אותו בוקר (ב-19 ביולי 1717) לפי דרישת המלך.

פרק ה-Hornpipe:

ההורן-פייפ הוא בראש ובראשונה כלי נשיפה עממי-קלטי עתיק שהוכן מקרן של חיה (ראו תמונה להלן). הוא לא שוכלל, ונותר לבסוף אך ורק כמוצג היסטורי. כלי נגינה זה היה לרוב שותף בנגינת מוזיקה עממית ריקודית, ומכאן התפתח הריקוד העממי שנקרא בעקבות שמו של הכלי. פרק זה, אם כן, נכתב בהתאם למסורת הקלטית של ריקודי ההורן-פייפ. ז'אנר ריקודי זה נודע כריקוד מלחים בעל מקצב סקוטי עליו במיוחד (שלושה חצאים). הנדל נהג לכתוב לא מעט פרקי הורן-פייפ בעת שהותו באנגליה, וכדאי לציין שכך גם עשה עמיתו הידוע - המלחין הנרי פרסל. ריקוד ההורן-פייפ הוא לרוב סוער, מהיר ועממי באופיו, אך בפרק המדובר הנדל ערך התאמה בין הריקוד המוכר לסגנון המלכותי המתבקש. הפרק אומנם מבוסס על ריקוד עממי, אך הוא מורכב ממחוות מלכותיות רבות.

ניתוח מבנה היצירה והמוטיבים המרכזיים בפרק ה-"Hornpipe":

מבנה הפרק: A, B, A (דה-קאפו).

מבנה היצירה, המנוגד והחזרתי, היה מאוד מקובל על המלחינים האירופיים בתקופת הבארוק לכל אורכה. חטיבה A איטית באופן יחסי לחטיבה B, היא בעלת מרקם הומופוני אוורירי, ונושאת אופי חגיגי המלווה במקצב מלכותי ובתרועות. החטיבה השניה של היצירה מהירה יותר באופייה, בעלת מרקם פוליפוני (אם כי לא פוגאלי), ועל אף הניגוד לחטיבה A, עדין ניתן לזהות דמיון בין החלקים במוטיבים המרכזיים. היצירה מסתיימת בדה-קאפו מקובל, וכל החטיבה הראשונה חוזרת במדויק.

חטיבה A:

החטיבה הראשונה מורכבת משני מוטיבים מוזיקאליים עיקריים ובולטים, וניתן להבחין כי הם חוזרים כחוט השני לאורך כל היצירה. המוטיב הראשון מזכיר הכרזה חגיגית הדומה לתרועת הנפת דגל, כשלאחריה רצף של סינקופות הנובעות מהמשקל המיוחד של היצירה (3/2). הסינקופות נמשכות על פני התיבות הראשונות (תיבות 1-5):

The image shows a musical score for the first five measures of section A. The score is written for a full orchestra, including Tromba I. II., Corno I. II., Oboe I., Oboe II., Bassons, Violino I., Violino II., Violino III., Viola, and Bassi. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 3/2. The first five measures are marked with a '6' below the staff, indicating a six-measure phrase. The sixth measure is marked with a '6' and a '7' above it, indicating a seven-measure phrase. The seventh measure is marked with a '6' and a '7' above it, and the eighth measure is marked with a '6' and a '4' above it. The ninth measure is marked with a '7' and a '5' above it, and the tenth measure is marked with a '6' and a '4' above it.

במשפט המוזיקאלי השני בולט במיוחד מוטיב ריתמי עיקש, שאף הוא מזכיר סוג של תרועה חגיגית, המתאימה במיוחד לכלי נשיפה ממתכת (ראו לעיל). בתיבות הראשונות (תיבה 8-6) המוטיב מנוגן בעיקר על-ידי כלי הקשת, אך בהמשך היצירה הוא עובר גם לכלי המתכת, כמו גם המוטיב הראשון, שאף הוא נע אל עבר כלי הנשיפה ממתכת.

הנדל "משחק" בין המוטיבים בהנאה, באופן שקוף וישיר ביותר וללא וריאציות מיוחדות. בתזמור מלא ברק הוא מבליט בעיקר את כלי הנשיפה ממתכת, תוך החלפות קלות עם התזמורת כולה בסגנון של "שאלה ותשובה". וכך, המרקם המתקבל מאוד קל, חגיגי, "מלכותי" ונעים לאוזן.

חטיבה B:

אוירת היצירה משתנה קלות בחטיבה B, כך שנוצר ניגוד סגנוני לחלק A. נדמה שהיצירה עוברת תפנית והופכת לפוליפונית - הכינורות מנגנים פראזות וירטואוזיות ומהירות אל מול חטיבת כלי העץ המבצעת מנגינה המבוססת על מוטיב ריתמי עיקש (תיבה 45-40):

The image shows a musical score for strings, consisting of four staves: Violin I, Violin II, Cello, and Double Bass. The music is in 2/4 time and features a rhythmic pattern of eighth notes. A circled number (40) is placed at the beginning of the first staff. Below the staves, a sequence of numbers is written: 6 7 6 5 7 6 6 7 6 6 7.

התנועה המתמדת ממשיכה ללא הפוגה, והמוטיב הריתמי העיקש אינו ממשיך להשמע הן במנגינה הראשית והן בליווי הכולל של התזמורת. בתום חטיבה זו, שנמשכת כמעט מספר תיבות זהה לחטיבה הראשונה, חוזרת חטיבה A פעם נוספת ומשלימה מבנה טרינרי קלאסי.

הצעות לפעילויות:

פעילות בהאזנה:

ליצירה מבנה טרינארי מובהק - חלק ראשון בעל אופי מלכותי, הומופוני וחגיגי, מעבר ברור לחלק שני, שהוא פוליפוני ומהיר יותר באופיו, לבסוף, חזרה ברורה על החטיבה הראשונה. על אף ששתי החטיבות שונות בתכלית, עדין ניתן לזהות איזשהו מוטיב רתמי עיקש – אוסטינטו, החוזר על עצמו לאורך היצירה:

ראשית, אם כן, ניתן "לפענח" את מבנה היצירה, יחד עם התלמידים, תוך שהם עומדים על ההבדלים שבין החלקים, ומזהים מתי מתחיל ומסתיים כל חלק. מושגים רלוונטיים לביאור וללימוד בהקשר של יצירה זו:

צורה טרינארית - יצירה תלת חלקית. המבנה האופייני ליצירה בעלת צורה תלת-חלקית הוא א-ב-א
הומופוניה - מרקם מוזיקאלי בו הקולות השונים נעים יחדיו, בלי שאחד מהם יגלה עצמאות ריתמית או מלודית משלו.
פוליפוניה - מרקם מוזיקאלי רב-קולי, כשלכל קול עשוי להיות קו מלודי עצמאי.
אוסטינטו – מהמילה האיטלקית "עקשן"; חזרה עיקשת על תבנית מלודית או ריתמית.

האזנה בתנועה: תוך כדי האזנה, ניתן לזהות יחד עם התלמידים את האוסטינטו ששב לאורך היצירה כולה. כשהתלמידים ישובים, ניתן לבקש מהם להקיש (עם שתי אצבעות, בכדי להימנע מלהפריע למוזיקה המתנגנת) את התבנית החוזרת. בהמשך מצורף "מיפוי" גראפי של היצירה שיכול לאפשר התמצאות קלה בעת האזנה.

כדאי להבדיל בין ההקשות של האוסטינטו בחלק א' לאלו של חלק ב': בחלק א' האוסטינטו הוא מאוד דגוש וחזק ואילו בחלק ב' הוא יותר חלש ולעתים מרומז. ניתן, אם כן, שהקשות חלק ב' יהיו על הגוף ב"אזור" שקט יותר (חזה, ראש, בטן וכו')

פעילות תנועה (שורות ובמרחב): בעזרת המיפוי הגראפי, שניתן גם לשרטט אותו באופן ברור וגדול על הלוח. רעיון האוסטינטו ישוב כאן באופן בולט, וניתן לעשות כן תוך שילוב רעיונות חוץ מוזיקאליים הקשורים ליצירה:

חטיבה א'

משפט מוזיקאלי ראשון: בריקוד מלכותי - שלושה צעדים גדולים וברורים קדימה, השתחוות, יציאה בשלושה צעדים גדולים והשתחוות נוספת והמתנה קלה.

רצף אוסטינטו: ריצה קלה במקום, בהתאם לדגשים הריתמיים – 4 פעמים

משפט ראשון חוזר פעמיים – שוב, בהתאם להוראות הקודמות.

רצף אוסטינטו שני – חזרה על תנועות הרגליים המהירות.

בין הרצף השני לשלישי (ראו במיפוי הגרפי) ישנה הפסקה קלה של האוסטינטו. בקטע זה פוסקים מהקפיצות הקלות. **עם התחלת רצף האוסטינטו הבא** מתחילים להקיש את המקצב על מקומות שונים בגוף, בהתאם לרצף הדגשים שמופיע במיפוי.

חטיבה ב'

מאחר וחטיבה זו "זורמת" ופוליפונית במהותה, כדאי לאפשר תנועה חופשית במרחב, כאילו "שוחים" במימי התמזה, ומצטרפים לאירוע הגדול של המלך. עם סיום החטיבה, ממהרים להסתדר בחזרה בשורות ושבים על אותן תנועות של חטיבה א'.

נגינה בחליליות ובמטלפונים:

לפניכם התווים של חטיבת A. החטיבה הועברה לסולם דו מז'ור וקוצרה במעט. בדיסק תוכלו למצוא ליווי מתאים. מעל התווים תוכלו למצוא את הדגשים המתאימים לנגינת המטלופון (או בפעמונים מלודיים):

Handel - Hornpipe

The image shows a musical score for Handel's Hornpipe. It consists of five staves of music. The first staff is in treble clef and 3/4 time. The second staff is in bass clef. The third staff is in treble clef. The fourth staff is in bass clef. The fifth staff is in treble clef. The music features various notes, rests, and accents. The score is titled "Handel - Hornpipe".

פעילות נוספת – הרחבה ללימוד ונגינה של "ריקוד המלחים" – הורן-פייפ עממי:

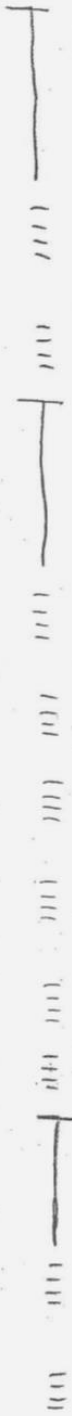
ריקוד ההורן-פייפ הוא בראש ובראשונה ריקוד עממי, ומקורו בריקוד מלחים סוער. אחת ממנגינות ההורן-פייפ התפרסמה מאוד בזכות כך שהפכה להיות הפתיח של הסדרה המצוירת – "פופאי המלח". בדיסק תוכלו למצוא הקלטה של ריקוד המלחים בעיבודו של אמן הרוק מייק אולדפילד, ובנוסף, תוויים של המנגינה (עם שינויים קלים בכדי להתאימה לנגינה בחלילית) בסולם דו מז'ור. בדיסק תוכלו למצוא ליווי מיוחד במספר מהירויות לצורך תרגול. לרוצים לנגן בעזרת מטלופון הצעתי דגשים לצורך נגינה (ראו סימונים בתוויים):

The Sailor's Hornpipe

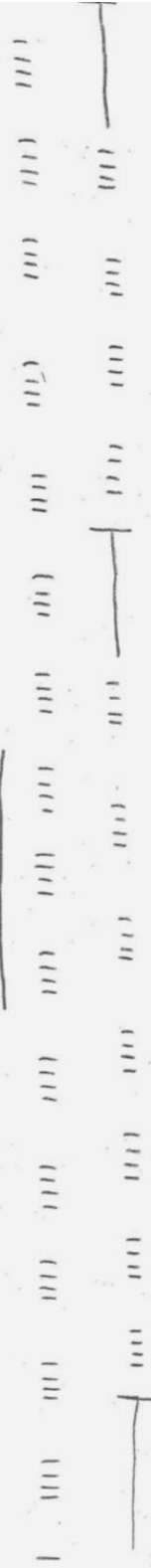
The image shows a musical score for "The Sailor's Hornpipe" in 4/4 time. It consists of three staves of music. The first staff starts with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The music is written in a rhythmic style with many eighth and sixteenth notes. There are several accents (^) above notes in the first staff. The second staff continues the melody and includes a measure with a key signature change to one sharp (F#). The third staff continues the melody and ends with a double bar line. There are some markings like '7' and '13' on the left side of the second and third staves, possibly indicating fingerings or measure numbers.

פ"מח ע"ב-שח ה"צ"מ
 מ"א: ע"ב
 - ע"ב - ע"ב
 ע"ב "מ"ב"

(1) A

(2) B

(1) A

